

Ismételten szóba hoztam már rovatomban az Izlámot, amely nemcsak világpolitikai, de vallási és kulturális vonatkozásai miatt is nagy mértékben érdekelhet minket. Senki sem vonhatja kétségbe azoknak a törekvéseknek szinte hősi fokát, amelyek a monotheizmusnak ezt a második legnagyobb körét és területét hozzá próbálják formálni az alapjaiban megváltozott életkörülményekhez. Több tanulmányt is olvashatunk erről az *Études* legutóbbi számaiban.

Pierre Rondot azokat a muzulmán összejöveteleket ismerteti és elemzi, amelyek a legtagabb értelemben vett mohamedán kultúra és a modern világ kapcsolatairól tanácskoztak. Különösnek látszik s az okát sem tudtam kihámozni, de az első ilyen kongresszust nem arab földön, hanem az amerikai Princetonban rendezték meg 1953 nyarán. A viszony akkor aránylag békés volt Kelet és Nyugat között s ennek megfelelően a megbeszélések is barátságos légkörben folytak. Az Izlám képviselői — mint *Rondot* írja — szemelláthatóan azon fáradoztak, hogy olyan kérdéseket vessenek fel, amelyek a nem-mohamedán megfigyelőknél is visszhangot kelthetnek. A kérdések egyébként igen változatosak voltak. A kongresszusi beszámoló szerint „a muzulmán törvények szekularizálásának lehetőségei, a vallás és a világi élet szétválasztása, az Izlám alkalmazkodó képességének határai” váltották ki a legtöbb vitát s vonták magukra a legnagyobb figyelmet. A delegátusok azonban összességükben meglehetősen konformista nézeteket adtak elő. „Világosan rögzítettük, hogy az Izlám vallás is meg társadalom is” — mondja a beszámoló.

Foglalkoztak a modern Törökország példájával is. A török vezetők álláspontját abban tömörítették, hogy ők „az Izlámot mint szemé-

lyes hitet fogadják el, amely sugalmazza ugyan, de nem szabja meg a társadalmi élet típusát”. A delegátusok többsége azonban nem értett egyet ezzel. Az ő nézetük az volt, hogy az Izlám életformát jelent, olyan elvekkel, amelyek meghatározzák az egyén szociális magatartását, s ezekből a magatartásokból kell kinőnie annak az emberi közösségnek, amely megközelíti Allah kinyilatkoztatott akaratát. A merész újíítások hívei és a laicizálók nem tudták sikerre vinni reform-gondolataikat a kongresszuson. Igaz viszont — jegyzi meg *Rondot* —, hogy teljes szabadsággal fejthették ki azokat.

Hasonló vonalban mozgott az a megbeszélés is, amelyet a pendzsabi egyetem a pakisztáni kormány támogatásával rendezett Lahorében a múlt év december 31-től az idei év január 8-ig. Napirenden olyan kérdések szerepeltek, amelyek a princetoni tanácskozások folytatását ígérték, nevezetesen: 1. az Izlám kultúrája, 2. az állam izlamita felfogása, 3. az Izlám és a modern eszmék behatolása, 4. az Izlám magatartása a tudomány irányában, 5. az Izlám befolyása a nyugati kultúrára, 6. az Izlám és a gazdasági problémák, 7. az Izlám viszonya a többi vallásokhoz, 8. az Izlám hozzájárulása a béke ügyéhez.

A lahorei viták azonban már erősen politizált légkörben folytak. Belejártszott ebbe az a körülmény is, hogy néhány nappal előtte nyílt meg Kairóban az afrikai-ázsiai szolidaritás értekezlete, amelyen heves támadások hangzottak el a Nyugat ellen. Ennek nyomán vagy ezzel párhuzamosan a lahorei arab küldöttek is szükségesnek vélték, hogy szembeállítsák az Izlám civilizációnak idealizmusát azzal a materializmussal, amelyet a Nyugat fő jellemvonásának minősítettek. Egyes iráni és pakisztáni delegátusok óvtak a dolgok ilyen leegyszer-

rúsításától s mások is, köztük marokkóiak, tunisziak, afgánok, és törökök a tárgyilagos szellemben végzett tudományos tanulmányozás mellett emeltek szót, de egészben véve — legalább is Rondot szerint — a szenvedélyesség jegyében csaptak össze a nézetek. Szőnyegre kerültek konkrét politikai kérdések is, Kasmir és Algeria jövője, amelyek alaposan eltérítették eredeti célkitűzésétől a tanácskozást.

A lahoreit közvetlenül megelőzően voltak már más kulturális összejövetelek is a mohamedán világban. Így Tiumlilin marokkói városkában 1956 és 1957 nyarán, majd Teheránban a múlt év augusztusában. Ezeken az összejöveteleken — mint Rondot írja — főleg a modern technika megítéléséről és a gondolatszabadságról tárgyaltak, és pedig az Izlám körében ajánlatos és elfogadható reformok szempontjából. Olyan elhatározásokra azonban egyik alkalommal sem jutottak, amelyeknek döntőbb jelentőséget tulajdoníthatnánk.

Valamennyi tanácskozáson — Princetontól Lahoreig — kitűnt mindenestre, hogy milyen élénk figyelemmel kíséri az egész mohamedán világ a törökországi fejleményeket. S ezt könnyű is megértenünk. Törökország vezetői léptek elő elsőnek azzal, hogy meggyőződésük szerint az Izlám országai csak akkor emelkedhetnek fel a XX. század ipari civilizációjának színvonalára, ha gyökeresen szakítanak hagyományaikkal s mindezekelőtt az Izlammal. Ennek szellemenében jártak is el. Ma viszont éppen Törökországban lehetünk tanúi annak, hogy az Izlám a több évtizedes elhalasztási kísérletek ellenére miként támad fel újból, nemcsak a tömegek életében, hanem az ország hivatalos életében is. Erről számol be *Alexandre Ben-nigsen* tanulmánya.

Kemal pasa kereken harminc évvel ezelőtt abból indult ki, hogy a török népi tudat sokkal inkább mu-

zulmán, mint nemzeti. Ahhoz tehát, hogy modern államot építhessen, háttérbe kell szorítania az Izlámot. Ebből a célból nyolc lényeges intézkedéshez folyamodott. Eltörölte a kalifátust, amelynek székhelye az ottomán birodalomban volt, s ezzel együtt az Izlám államvallás jellegét. Tisztán a belső vallási ügyeket hagyta meg az egyházi bíróságok hatáskörében. Feloszlatta a dervisek szerzetesi társulásait. Hivatalossá tette a Gergely-naptárt. Európai mintájú polgári törvénykönyvet léptetett életbe, amely véget vet a többéjűségnek és a nők alárendelt helyzetének. Világi és modern iskolákat állított a hagyományos mohamedán hitoktató intézetek helyébe. Megtiltotta az arab nyelv nyilvános használatát és a latin betűs írást rendelte el. A mohamedán papságot is kötelezte, hogy arab helyett török nyelven mondja az imákat.

Mindezek a reformok akkoriban heves ellenállásba ütköztek, de Kemal tüzzel-vassal keresztülvitte akarátát. A világi és az egyházi hatalom tökéletes szétválására sem jelentette azonban az Izlám teljes kiküszöbölését. A mecsetek mind nyitva maradtak és a hívek zavaratlanul végezhetők átitatosságukat. Nyugaton sokszor előhozakodtak a Szent Szófiának és Kabrupe Dzsami híres mecsetjének múzeumma történet átalakításával, az igazság azonban az, hogy a hatóságok nem gátolták a vallásvakorlat szabadságát. A nép mindvégig meg is őrizte hitét s ez az a körülmény, amelynek nemismerése miatt ma oly sokan értetlenül nézik az Izlám megújulását Törökországban.

Ez a folyamat 1945-ben kezdődött s Bennisen szerint már odáig jutott, hogy az Izlám, ha nem is lett újból államvallás, növekvő szeretet visz a közösség életében. Az egyházi szertartások nyelve ismét az arab. Az imára való felszólítás is megint arabul hangzik a mecsetek tornyából. A vallási ügyek igazga-

tóságának költségvetése emelkedik: a világháború előtt 0.18 %-át tette az egész állami költségvetésnek, 1951-ben már 0.49 %-át. Ujból nyilhatattak hitvallásos iskolák. A világi iskolákban lehetővé tették az Izlám tanainak fakultatív oktatását. Intézetek létesültek imámok és igazhirdetők képzésére és nevelésére; 1955-ben 16 ilyen intézet működött. Hittudományi intézetet állítottak fel az ankarai egyetem jogi kara mellett azzal a feladattal, hogy szakembereket képezzen mohamedán vallási kérdésekben. Izlamita tanulmányok részére intézetet szerveztek az isztambuli egyetem irodalomtudományi karán. Azokat a mecseteket is visszaadták a kultusznak, amelyeket az elmúlt évtizedekben valami okból bezáratott a kormányzat. A régiek mellett újak is nagy számban épülnek. Bennisgen adatai szerint 1951 és 1955 között kerekén 400 új mecset nyitotta meg kapuit. A hosszú időn át tilalmazott zarándoklatok közül is egyre többet elevenítenek fel. A múlt évben legalább 20.000 „hadzsi” — így hívják azokat a muzulmánokat, akik minden vallási előírásnak eleget tesznek — látogatta meg a szent helyeket. Bennisgen megjegyzi, hogy a Kelet egyetlen országából, még Egyiptomból sem indultak népesebb csoportok.

A mohamedán hitélet szembetűnően fellendült nemcsak a mezőségeken, de a városokban is. Ünnepnapokon, különösen Bairam napjain, megszámlálhatatlan sokaság szorong az isztambuli mecsetek kapuiban s minthogy belül nincs talpalatnyi férőhely, hamarosan megtelik az udvar is. A rendes péntek déli imára is megtöltik a hívek a mecseteket. Ujból népszerű lett a Ramadan böjt is. Amíg Atatürk idejében a lakosságnak csak 10 %-a tartotta meg a böjtöt, ma 60—80 %-ra becsülik a böjti parancsnak engedelmeskedőket. Ugyanakkor megállapítható — írja Bennisgen —, hogy teljességgel megszűnt a

régi fanatizmus és a keresztényekkel szemben a vallási türelmetlenség. A „hitetlen gyaurt” udvariasan és barátságosan fogadják Isztambul vagy Anatólia mecsetjeiben, s ha kívánja, még a szertartások alatt is közöttük maradhat.

Az Izlámnak ez az újjászületése azonban nem kis terhelésnek veti alá a modern és laikus államszerkezetet. A legnagyobb probléma, hogy miként állhatják útját bizonyos konzervatív elemek — „obszkurantistáknak” is nevezhetjük őket — szenvedélyes reakciójának, akiknek megnyilatkozásai egyre szélesebb visszhangra találnak. Már e pillanatban kockán forog a közelmúlt sok egészséges vívmánya. Még a nagyvárosok utcáin is rohamosan emelkedik a sűrűn lefátyolozott nőknek az aránya, holott papiroson változatlanul érvényben van a fátyolviselés tilalma. Anatólia falvaiban, de kisebb városaiban is ma már több lefátyolozott, mint fátyol nélküli nővel találkozunk. S ha egyelőre félénken, de a többnéjűség is jelentkezik egyes vidékeken. Mintha a törökök nemcsak az Izlámhoz, hanem a vallási hagyományok legkonzervatívabb formáihoz is kezdenének visszatérni. Reakciós politikai csoportok nyíltan harcot hirdetnek a laicizmus bármilyen megnyilvánulása ellen. S tartani kell attól is, hogy lángra kapnak az ősi hitviták és villongások a szunniták és a siiták között. Igaz, egy hivatalos statisztika a törököket mind szunnitáknak mondja, a valóság azonban az, hogy Törökország déli részén és Kurdisztánban a szélsőséges irányzatú siiták száma meghaladja a két milliót.

Nem csoda tehát, hogy elsősorban a mohamedán világ akkora figyelemmel fordul ma Törökország felé. Bennisgen is úgy véli, hogy az egész Izlám jövőjére döntő módon hatnak ki majd az ottani történések.

*

Aga khán halálától utódjának „trónra emeléséig”, 1957 július 11-ől október 19-ig sokat foglalkozott a világsajtó az izmaelitákkal. Heleyeseb persze „az Aga khánt” mondani, mert nem a személyt, hanem az izmaeliták legmagasabb egyházi tiszttségének mindenkori betöltőjét nevezik így. Ahogy a lexikonokban utánanézttem, az „aga” is meg a „khán” is török-mongol szó s együttesen „vezér urat” jelent.

Az izmaeliták az Izlám egyik szakadár szektáját teszik, amelynek hitbéli tanítását nehéz volna röviden és pontosan összefoglalni. Henri Lammens „titkos szcientizmusnak” tekinti, Henri Corbin pedig úgy jellemzi, mint „a feltámadás vallását, amely a személyes üdvösségre irányul”. Pierre Rondot, akinek most egy további tanulmányát vesszük elő, azt emeli ki, hogy a szekta elindítóit jelentős szellemi erőfeszítést végeztek, amely nélkül — mint Dzsemaleddin *Afghani*, a muzulmán reformizmus előharcosa állítja — „a Kelet népe nem ismerne volna meg a filozófiát”. Az izmaeliták történetéről a mohamedán krónikák legzavarosabb és legtöbb megütközést keltő fejezetei szólnak. Nyugaton főleg a „Hegy vénjének” epizódja maradt emlékezetben, aki Iránban fekvő alamuti sasfészekéből politikai gyilkosságokra küldi szét hasissal elkábított párhíveit. Mindenesetre tény, hogy a szekta nagyban hozzájárult a Berber-földnek, ennek a mai Tripolisztól Marokkóig húzódó északafrikai területnek izlamizálásához. Ez a szekta alapította meg a tunéziai Mahdiában, majd Kairóban a Fatimidák dinasztiáját, amelynek nevéhez fűződik az immár ezer éves egyetem, a híres Al Azhar felállítása. A XIII. századbéli mongol invázió óta azonban, amely lerombolta erődeiket, az izmaeliták szétszórtnak és meglehetősen elfeledve élnek az Izlám klasszikus centrumainak szegélyén. Belső meghasonlások is forgácsol-

ták őket. A legfontosabb al-szekta köztük a nizaritaké vagy új-izmaelitaké, akik az Aga khánt ismerik el imámul.

Az izmaelita magas filozófia mesterműveinek kiadását nemrégiben kezdte meg a teheráni francia-iráni intézet. Ez a bölcsélet természetesen csokott könyv a hívők zöme számára, amely a beavatás elemi fokain áll. Magának a tömegnek vallási elképzeléseiben meglehetősen szétfolyó szimbolika uralkodik. A szekta tagjai azonban kétségkívül kitűnnek erkölcsi egyenességükkel és megható ragaszkodásukkal a gyakran nagyon is távol lakozó imámhoz, akinek nevében tizedet szednek tőlük. Maurice Barrès, aki 1913-ban meglátogatott néhányat a szíriai kicsinyke gyülekezetek közül, „az önfeladt odaadás nagyszerű készségét” olvasta le az arcokról. „Nyíltságuk és őszinteségük szemlélése — írja Barrès — ugyanazt a kimondhatatlan gyönyörűséget keltette bennem, mint amikor tekintetem belevész éjszaka a csillagos égbe.” Több mint negyven évvel utána pedig a „Figaro” Dar es Salamba kiküldött munkatársa, Philippe *Bouvard*, megcsodálta bennük „azt az érzést, amely kiszorult a mi közügyeink vitéléből: a tiszteletet”.

Bouvard jegyezte fel akkor, hogy bár a világsajtóban 20—25 millió izmaelitát is emlegettek, a szekta legérdekeltőbb személyiségei sem becsülük többre 10 milliónál a számukat. Amerikai források kerekén 5 millióról beszélnek, Rondot azonban ezt is tulzottnak tartja. Egy 1952-ben közreadott igen aprólékos francia tanulmány szerint az izmaeliták és „szélsőségesek siiták” a muzulmánoknak csupán 1/10-ét teszik, ami 3 és fél—4 milliónak felel meg. A nagy szétszórtság sokban magyarázza a pontos adatok hiányát. Maga Rondot úgy véli, hogy az izmaeliták alisha haladiák meg a 2 milliót s mindenképpen

nagyon távol vannak az idézett számoktól.

Izmaelitákat főleg az indiai félszigeten találunk. A szekta híveinek legalább a fele, de lehet, hogy kétharmada esik erre a tájra. Legvirágzóbb közösségeik helye Indiában Bombay, Goujerat és Kaszmir, Pakisztánban Sind. Elég népes csoportok élnek Afganisztánban és Iránban. Kisebbségi települések vannak Tadzsikisztánban, Sinkiangban és Szíriában. Ugyanígy Kelet-Afrikában is, ahová az újabb időkben vándoroltak be Indiából és Pakisztánból. Mindezek az izmaeliták főleg kereskedést űznek s nagyon sok a gazdag ember köztük. Rondot azt írja, hogy az indiai tengerpart izmaelita kereskedői valósággal gazdasági hatalmat gyakorolnak. Ők jelentik az összetartó erőt s övék az irányítás is a szekta életében.

Az elhunyt Aga khán, akinek „mondén” viselkedéséről annyi szóbeszéd járta, bizonyos politikai súllyal is bírt, amelyet — mint Rondot mondja — „diszkrét módon”, de gyakran latba vetett London keleti tervei javára. Egy időben az angolok komolyan fontolgatták, hogy Egyiptom trónjára ültetik. Tetemes része volt 1947-ben Pakisztán állam megalapításában. Halála alkalmából a többségi szunnita Izlám oldaláról hevesen bírálták. Nem a szektájának „eretnek” jellege, hanem az ő egyéni életmódja miatt. Az egyik tuniszi lap szemére vetette a tizedszedést, mint „az Izlám előírásait szögesen sértő szegyenletes szokást”. Kairó vezető újságjai kétségbe vonták jámborságát és emberszeretetét.

Utóda, Kerim herceg, angol állampolgár s mindössze 20 éves fiatalember, aki még nem fejezte be tanulmányait az amerikai Harvard-egyetemen. „Trónra emelése” a tanganyikai Dar es Salamban történt. Tanganyika tudvalevően angol gyarmat, amelynek 7 millió lakosából alig 30.000 az izmaelita. Az új Aga khánnak egyházi méltóságába való beiktatásán megjelent a brit gyarmatügyi miniszter is. Nemsokkal utána hasonló ünnepség folyt le a kenyai Nairobi-ban. London tehát — állapítja meg Rondot — minden jel szerint továbbra is „patronálni” szeretné az izmaelitákat. Így is figyelemreméltó azonban, — mutat rá Rondot —, hogy a vallásközösség új feje éppen Afrikában kezdte meg első hivatalos körútját, amelyen sorjában felkeresi híveit. Eggyel több jel ez amellett, hogy az Izlám növekvő fontosságra tesz szert az afrikai kontinensen. A mohamedánok száma és társadalmi súlya folyvást gyarapodik nemcsak az egyenlítői körzetben, de a keleti part országokban is. Bizonyos, hogy a muzulmán kirajzásban korántsem az izmaeliták a legnépesebbek, de gazdagságuk és kereskedelmi tevékenységük itt is megsokszorozza befolyásukat ugyanúgy, mint Indiában és Pakisztánban. Nem is olyan merész az a hasonlat, hogy amiként három-négy századdal ezelőtt európai tengerészek és kereskedők állították fel a Néger-foktól Gorée-ig üzletházaikat, amelyek előkészítették a politikai birtokbavételt, ugyanúgy jelennek meg indiai és pakisztáni kereskedők Afrika keleti tájain.

*

Hogy az Izlám egyébként is mennyire hódít Afrikában, arról igen jól tájékozódhatunk *André Rétif* tanulmányából. Annak ellenére ugyanis, hogy a muzulmán közösség szerfölött megoszlik, s hol itt, hol ott küzd belső válságokkal, a valóság az, hogy az Izlám növekvő erővel árad be a lelkekbe és intézményekbe. „Fidei donum” körlevelében XII. Pius pápa is felhívta erre a katolikusok figyelmét. „Tudnotok kell — úgymond —, mekkora vonzást gyakorol népes tömegekre egy olyan vallásos életfelfogás, amely, bár fennen hivatkozik az istenségre, mégis olyan

úton vezeti követőit, amely nem Jézus Krisztusé, az összes népek egyetlen Megváltójáé. Mint annak helytartója, aki az út, az igazság és az élet, csak mélyeséges fájdalommal tekinthetjük a dolgoknak ezt a menetét, amelyben sokféle ok működik közre. Gyakran a legújabb történetekből folynak ezek az okok s nem ritkán szerepük van bennük olyan nemzetek magatartásának is, amelyek büszkéek keresztény multjukra.“

Egyes tudósítók mégis derűlátást hirdetnek s előszeretettel állítják, hogy a kereszténység s jelesen a katolicizmus gyorsabban terjed az Izlámmal a négerék földjén. Egy dahoméi pap, *Sastre* írta a mult év novemberében: „Szerintem nincs igazuk azoknak, akik muzulmán veszélyről beszélnek Afrikában. Ha meggondoljuk, hogy az Izlám számára már a IX. században megnyílt Afrika, hogy attól kezdve századokon át virágzó mohamedán birodalmak voltak, hogy bizonyos gyarmatosító hatalmak módszerezen az Izlám kezére jártak, s hogy ennek ellenére a „fekete Izlám“ ma 47 millió hívet számlál, míg az afrikai katolikusok 50 év alatt néhány ezerről 18 millióra szaporodtak, akkor könnyű megállapítanunk, hogy az Izlám vagy a kereszténység kerekedett-e fölül a békés versenyben. Az egész afrikai kontinensen 1931 és 1956 között a katolikusok 320 %-kal, a muzulmánok 99 %-kal gyarapodtak.“ A kérdés azonban távolról sem ilyen egyszerű.

Mint Rétif kifejti, a katolikus statisztikák nem veszik számításba a hitehagyásokat, csupa összeadással dolgoznak, levonások nélkül. Az Izlám részéről viszont. miután ott nincsen „egyház“, hiányszának a hivatalos kimutatások. Csakis olyan összehasonlítást fogadhatnánk el tehát, amely általános és tárgyilagos adatfelvételre támaszkodik, ilyenrel pedig mindeztideig nem rendelkezünk. Így csak azt tehet-

jük, hogy kritikailag megvizsgáljuk a különböző forrásokból származó adatokat s megpróbálunk eljutni valami érvényesnek látszó nagyságrendhez, amelyet a magából Afrikából jövő tanúságok is megerősítenek.

A „Propaganda Fide“ a következő adatokat hozta nyilvánosságra: Egész Afrika lakossága 1956 június 30-án 216 millió. Ebből 85 millió animista, 85 millió mohamedán, 23 millió katolikus és 23 millió más keresztény. Magában néger Afrikában körülbelül 85 millió animista, 47 millió mohamedán és 18 millió katolikus. Animizmusnak hívjuk tudvalevően a szellemekben való vallásos jellegű hitet. A szellemek — így a meghaltak lelkei is — a testiektől független életet élnek. Emberfölötti erővel bírnak, de esetleges rontásaik ellen varázslattal védekezhetünk. Ebből a felfogásból ered a pogány népeknél is az ösök kultusza, a lélekvándorlás feltételezése, a fák, folyók, hegyek, egyéb természeti tárgyak „átlelkésítése“, azok „szellemeinek“ tisztellete.

A növekvés ütemének mérlegelése bonyolult feladat. Vatikáni szakértők úgy vélik, hogy 1931-től 1951-ig a katolikusok száma egész Afrikában 5 millióról 15 millióra emelkedett, a muzulmánoké 44 millióról 80 millióra. *Bressolles* becslése szerint ez alatt az idő alatt 8.100.000 személy tért katolikus és 19.200.000 személy mohamedán hitre. A katolikusok viszonylagos szaporulata tehát 2 és félszer nagyobb.

Az utóbbi szám azonban csalóka — jegyzi meg Rétif. Mert amit *Sastre* is elfelejt, az összesített arányok mellett külön figyelembe kellene venni a határterületeket, ahol a kereszténység és az Izlám szemben találják egymást. A helyzet ugyanis az, hogy ezeken a területeken, amelyek félkörben haladnak az Atlanti-óceán partjától Belga Kongó déli részéig, a mohamedán előretörés — a katolikus misszioná-

riusok közlései szerint — háromszor, sőt ötször gyorsabb, mint a keresztény.

Felső-Voltában például a misszionáriusok 1954-ben 558.278 mohamedánt, 1957-ben már 676.413 mohamedánt számoltak össze. Egyikük azt írja, hogy az Izlám terjedésének régi okaihoz — kereskedelmi összeköttetések, balkezes európai politika — az ifjúság munkakeresése új tényezőként társult. A fiatalok mind nagyobb tömegben tódulnak a városodott központokba, ahol a munkaadók többnyire muzulmánok. Ezek elsősorban azokat fogadják fel, akik szintén mohamedánok vagy legalább is annak mondják magukat. Időnként azután ezek a fiatalok, amikor szüleikhez haza látogatnak, fensőbb-ségük tudatában büszkén hordják a rituális „bubu“-t, a lebegő fehér köntöst, s ha a faluban még nincsenek keresztények, könnyen felkeltik az otthon maradtokban is az új hit kívánságát. Két vagy három év óta azonban — olvassuk a levélben — a tugani muzulmán központ „marabukat“ is küld szét mindenfelé, hogy ellensúlyozzák a keresztény térítést. Mecseteket építenek a forgalmasabb helyeken. Terjesztik a jelszót: „Az Izlám a feketék vallása“, vagy: „A fehérek távozása után a muzulmánok kormányoznak“. Az Izlám terjedését mozdítja elő házassági törvényeinek könnyüése is. Mint azonban a levél írója hangsúlyosan kiemeli, kétségkívül előmozdítja a testvériség szelleme is. „Ha muzulmán vagy, ott lakhatol ingyen bármelyik hitsorsosodnál, ingyen kapod ellátásodat is, amíg munkát nem találsz, akkor is, ha más fajhoz tartozol.“ S ez a segítség a temetésre is vonatkozik, ha a halál idegenben következik be. „Ha az ember nem mohamedán, akkor úgy földelik el, mint a kutvát, de ha az, akkor a muzulmán közösség gondoskodik a szükségesről: megmossák a testet, ruhát adnak rá s elvégzik a szertartásokat.“

Olajcseppek módjára szélesednek a muzulmán centrumok, hogy lassanként befedjék fekete Afrikát — állapítja meg Rétif. Minden évben közel egy millió néger kapcsolódik hozzá az Izlámhoz. Belga Kongóról például sokáig azt hitték, hogy hozzáférhetetlen az Izlám számára, ma pedig a katolikus misszionáriusok aggodalmasan szemlélik Keletafrika felől a terjedését. Az apostoli delegatura 1955-ben már 111.000 mohamedánt mutatott ki, Rétif szerint azonban ezt a számot különböző megfontolások alapján legalább 250.000-re kell helyesbíteniük. Az országot bejáró muzulmán kereskedők odamelléklík áruikhoz a Korán egy példányát is. Szaporodnak a mohamedán iskolák, amelyeknek kiváló növendékei külföldre mehetnek magasabb tanulmányokra. Vannak már Afrikában néger vidékek, így Nigéria és Szenegál, amelyeket csaknem teljesen birtokba vett az Izlám.

Az Izlám ilyen nagyarányú hódításának mélyebb okait kutatva, Rétif első helyen a néger föld hagyományos társadalmi szerkezetének és intézményeinek bomlására utal. A törzsi berendezkedésnek és a patriarchális családnak a mindenség animista felfogása szolgál alapul, ezt pedig rohamosan döntik meg az új civilizáció és a modern szellemiség csapásai. A főnököknek és vénekeknek tapasztalniuk kell, hogy kisiklik kezükből a vezetés és a tekintély. Éppen az ő érdekük tehát, akik pillanatnyilag még hatalmon vannak, hogy elfogadtassák az Izlámot, mint olyan vallást, amely nemcsak szilárd szisztémát képvisel, de türelmes a kultusz régi formái iránt. Az Izlám kétségtelen elnyö az ő szemükben, hogy biztosítja a megszokott rendet és a mult fennmaradását új címke alatt.

További ok, hogy az Izlám társadalmi emelkedést jelent hívei számára: egy muzulmán nagyobb tiszteletnek örvend, mint egy fétisziz-

ta vagy akár egy keresztény. Jogot ad neki vallása mindenféle gazdasági előnyre — lakásra, munkára, vendéglátásra —, és pedig a muzulmán szolidaritás nevében. Az Izlám magasabbrendű vallás, mint az animizmus, s mégis egyszerű, a közepesen művelt lélek is megértheti. Tétélei néhány tömör állítást tartalmaznak, erkölctana tetszetős és enyhe, főleg a férfi számára. Ha nagyon sürgetik, félóra is elegendő, hogy valaki mohamedánná váljék, ahhoz viszont, hogy keresztény legyen belőle, évek kellenek. Az Izlám, mint mondtuk, türelmes a hagyományos animista alap irányában s gyakorlatilag semmi lényeges változtatást sem eszközöl a megszokott életformákon. Ezzel ellentétben a kereszténység teljes és nem könnyű fordulatot követel a pszichológiai és morális magatartásban.

Mindezek mellett a politikai vagy nemzeti mozzanatok is vonzzák a lelkeket. Az Izlám „a feketék módja“, a kereszténységet sokan még mindig úgy tekintik, mint „a fehérek módját“. Erre hivatkoznak a Kairóban vagy Indonéziában kiképzett, vagy az Indiából és Pakisztánból érkező muzulmán értelmiségiek. Ma már kereken ezer néger hallgatója van a kairói Al Azhar egyetemnek. Az egyiptomi rádió nap-nap után anyanyelvükön szól az egyes néger csoportokhoz s Egyiptom tekintélye jelentősen megnőtt a szuezi ügy és az Egyesült Arab Köztársaság felállítása óta. Minden évben ezrével zarándokolnak négerék Mekkába s válnak otthon az új ideológia előharcosaivá. Az arab nyelvet is mind többen sajátítják el a fekete Afrikában, amihez az Al Azhar szerkeszti és nyomatja ki az iskolai kézikönyveket. S az arab tanítási nyelvű iskolák bizonyosak lehetnek az indiai, libanoni és szíriai kereskedők anyagi támogatásáról. A mecénások sorában megemlékezik Rétif az elhunyt Aga khánról is, aki

Ugandában 30 mecsetet, 48 elemi iskolát, egy tanítóképzőt és három technikai iskolát építtetett. Szakadatlanul nyílnak újabb iskolák Nyasszában és Tanganyikában is. Zanzibárban minap alakult egy mohamedán tanulmányi központ. Tanganyikában tavaly két mohamedán ünnepet hivatalos munkaszüneti nappá nyilvánítottak.

Katolikus szempontból Rétif mindezt annál inkább fájlalja, mert aki már mohamedán lett, aligha keresztelkedik meg. Gátolja ebben a büszkeség is, a „muzulmán felsőbbség komplexusa“, és a szoros hozzátapadás a csoportjához. „Pedig ha mi fejet is hajtunk hitük vallási minősége előtt — írja Rétif —, mégis sajnáljuk, hogy annyi igazi érték kívül marad Isten igazi egyházán.“ Ami azután a ma még utat kereső négereket illeti, arra kell természetesen törekednünk, hogy katolikus papok és értelmiségiek a feladatok és szükségletek kívánta számban álljanak munkába. Meg kell valósítani ehhez a benszületett papok és világiak teljes érvényesülési lehetőségét. Mert elsősorban a keresztény Afrika teendője, hogy evangelizálja Afrikát, mint ahogy izlamizálni is a muzulmán Afrika izlamizálja nagy léptekben Afrikát. Tőlük, a törzsökösen afrikai keresztényektől, és csakis tőlük várhatjuk, hogy a kereszténység megértőbb, szívályesebb, vendégszeretőbb és testvéribb jelleget öltson ebben a világ-részben. Ők építhetik be egyedül kellő bölcseséggel a keresztény rendszerbe az afrikai mult közötti értékeit. Nekik kell kézzelfoghatóan igazolniok, hogy a kereszténység épp úgy afrikai, mint európai vagy amerikai. S Rétif meg is vizsgálódik ezzel a gondolattal: hátha éppen az Izlám előretörése a Gondviselésnek az az eszköze, amely meg fogja tisztázni a már kereszténységre tért négerék vallásos buzgalmát és emberi nemes-ségét.